

JAAKKO BELT

Velkavaltiosta vakauttajavaltioon

Wolfgang Streeck, *Ostettua aikaa. Demokraattisen kapitalismin lykätty kriisi* (Gekaufte Zeit. Die verkaufte Krise der demokratischen Kapitalismus, 2012). Suom. Mari Kukkonen. Vastapaino, Tampere 2015. 254 s.

Ostettua aikaa vastaa kriisitietoisien aikakauden tarpeisiin. Emeritusprofessori Wolfgang Streeckin teos pohjautuu luentosarjaan, jonka hän piti 2012 globaalien talousjärjestyksen vetäessä oppositioon jälkeen happea. Kirjoitushetkellä kriisin kertaluokka ja taloudellis-poliittisten instituutioiden valuvat olivat valjenneet, mutta välitön romahduksen uhka oli laantunut. Seisovassa ilmassa saksalaissosiologi Streeck ruotii velkaantumisen, Euroopan unionin, finansoitumisen ja uusliberalismin nykylukua. Tärkeintä on selvittää, miten vallitsevaan tilanteeseen on päädytty. Vasta tämän jälkeen Streeck hahmottelee mahdollisia teitä ulos.

Teoksen kaksi ensimmäistä päälukua piirtävät viimeisen 50 vuoden talous- ja yhteiskuntahistorian laajat kaaret. Streeckin jäsenyydessä kapitalismin ”kultaisten vuosikymmenten” jälkeistä aikaa määrittää kaksi rinnakkaista ja toisiinsa kietoutunutta globaalia kehityskulkua. Toisaalta demokraattisen kapitalismin kriisiytymistä on lykätty 1970-luvun taitteesta aina nykypäivään ”ostamalla aikaa” ensin inflaatiovetoisesti ja sitten julkisella ja yksityisellä velalla. Toisaalta julkisen vallan rooli on toisen maailmansodan jälkeen muuttunut kansanlojalisuutta nauttivasta verovaltiosta aluksi velkavaltioksi ja lopulta finanssimarkkinoiden luottamusta tavoittelevaksi vakauttajavaltioksi.

Viivytetty välienselvittely

Streeckin katsannossa sodanjälkeinen yhteiskuntasopimus, ”rauhanmalli”,

perustui lupaukselle täystyöllisyydestä, sosiaalisten erojen kaventumisesta, palkkojen jatkuvasta noususta ja kasvun edellytysten takaamisesta valtiojohtoisesti, demokraattisen suunnittelun keinoin. Pitkään tuotavuus, palkkataso ja talous kasvoivatkin lineaarisesti käsi kädessä, ja tulo- ja varallisuuserot kaventuivat. Markkinat sietivät sääntelyä ja interventioita ja työntekijät hyväksyivät korkean verotuksen, koska täystyöllisyys ja vakaa kasvu hyödyttivät kaikkia osapuolia. Elettiin verovaltion kulta-aikaa.

Kun talouskasvu alkoi yskiä 1960–70-luvun taitteessa, täystyöllisyyspolitiikkaa jatkettiin inflaatioon nojaavalla rahapolitiikalla. Kehitystä on selitetty työntekijöiden joustamattomilla palkkavaatimuksilla, lakkoherkkyydellä, työttömyyden välttämällä ja sosiaalipolitiikan pausimisella. Näiden tekijöiden rinnalle Streeck nostaa pääoman täyttymättömät tuottovaatimukset. Katsoipa kolikon kumpaa puolta hyvänsä, epäsuhta palkansaajien kasvaneiden odotusten ja markkinoiden maksuvalmiuden välillä syveni. Streeckin sanoin tätä ”jakokonfliktia” lykättiin laittamalla setelipainot käyntiin, mikä takasikin hetkeksi yhteiskunta- rauhan.

Inflaation tie kuljettiin kuitenkin loppuun, kun 1970-luvun jälkipuoliskolla ajaututtiin stagflaatioon eli korkean inflaation ja kasvavan työttömyyden kurimukseen. Streeck ajoittaa velkavaltion synnyn samoihin hetkiin. Kun aikaa ei enää voinut ostaa inflatorisella rahapolitiikalla, alkoi velkavetoisen kasvun kausi. Ensimmäisessä vaiheessa 1980-luvulla nojattiin ennen muuta julkiseen velkaan. Sekä veronkorotukset että menoleikkaukset olivat

työttömyyden kasvaessa poliittisesti mahdottomia ratkaisuja. Toisaalta verokertymää ja veronkannon yleistä oikeutusta alkoi murentaa kiristynyt verokilpailu, laahaavat palkat ja Kalifornian verokapinan kaltaiset liikehdinnät. Jatkoaikaa lunastettiin tilkitsemällä valtiontaloutta ja rasvaamalla kapitalismin rattaita julkisella velalla.

Velkavaltion toiseen vaiheeseen siirryttiin Streeckin seuraannossa 90-luvulla. Yhdysvalloissa karsittiin Clintonin presidenttikaudella päätäväisesti niin valtionvelkaa kuin sosiaalimenoja, ja vastaaviin sopeuttamistoimiin ja rakenneuudistuksiin ryhdyttiin muissakin OECD-maissa. Leikkausten seurauksena laskenutta kokonaiskysyntää ja kotitalouksien tulonmenetyksiä päätettiin jälleen kompensoida luotolla – julkisen velan vain korvasi yksityinen velkaantuminen. Syntyneellä euroalueella kokonaisvelkaantumista vauhditti se, että lainaa tarjottiin maasta ja lainaajasta katsomatta matalaan markkinahintaan. Streeck kuvaa siirtymää katkeransuloisesti ”yksityistetyksi keynesiläisyydeksi”.

Tarinan viimeinen käänne on säästökuurien sukupolvelle tuttu. Kun sekä yksityinen että julkinen velkaantuminen oli nostanut kokonaisvelkaantumista kautta läntisen maailman, pankki-, finanssi- ja lopulta fiskaalikriisi iskivät 2008 ennakoimattomalla voimalla. Viimeistään tässä vaiheessa velkavaltiosta tuli leikkauspolitiikkaa toimeenpaneva vakauttajavaltio. Ostettu aika oli valunut tiimalasissa loppuun.

Streeck poikkeaa holtittoman velkaantumisen ja vastuuttoman finanssipelaamisen moraalista kertomuksesta kahdella merkittävällä tavalla. Ensinnäkin hän näkee kehityksen juurisyyt edellä kuvaillussa

pyrkimyksessä lykätä yhteiskunnallisia konflikteja. Marxilta ja Frankfurtin koulukunnan uusmarxilaisista teorioista hän omaksuu käsityksen, jonka mukaan ”yhteiskunnalliset järjestelmät ovat sisäisesti ristiriitaisia, perusteiltaan epävakaita ja tasapainossa vain korkeintaan väliaikaisesti, jos ylipäätään” (11). Nykykriisi osoittaa paljaimmillaan, että velkavetoinen kapitalismi on vuosikymmeniä nojannut raha-, kasvu- ja hyvinvointi-illusioon.

Toiseksi kehityskulusta on valtioiden lisäksi – tai ennen muuta – syyttäminen pääomapiirin pitkäjänteistä ja tietoista ”liberalisointistrategiaa”. Streeck sisällyttää tähän ”uusliberalismin suurhankkeeseen” pitkän listan yleisiä ja erityisiä uudistuksia sääntelyn purkamisesta ayliikkeiden nujertamiseen ja talouden finansioimisesta työelämän joustavoittamiseen. Streeckin mukaan pääoma on päässyt niskaan päälle markkinoiden ja demokratian kädenväännössä institutionalisoidulla uusliberalistiset uudistukset. Maiden sisäisillä ja ulkoisilla rajoitteilla kavennetaan sekä äänestäjien että julkisen vallan poliittista pelivaraa. Velkajarrujen ja EU:n vakaussopimusten kaltaiset sitoumukset kammitsoivat kansallista päätöksentekoa, siinä missä pääoman vapaa liikkuvuus, riippumattomat keskuspankit, ”investointilakot” ja lainoittajien luottamusruuvi. Streeckin mukaan ostamalla aikaa on peitetty se tosiasia, että pääoma on sanoutunut irti sodanjälkeisestä yhteiskuntasopimuksesta jo kauan sitten.

Minne matka, EU?

Kirjan vahvinta antia on edellä kuvailtu historiallisen analyysin pitkä linja. Perusargumentti nojaa maalailevasta tyylistä huolimatta empiirisiin aineistoihin. Aikasarjoissa, vertailutilastoissa ja trendikäyrissä otetaan tarkastelun kohteeksi esimerkiksi yksityisen ja julkisen velan määrä, äänestysprosentit, amatillisen järjestäytymisen aste ja lakkojen yleisyys, verotulojen ke-

hitys, inflaatioaste ja kansantalouksien kasvuvauhti. Tilastoaineisto tasapainottaa ja ankkuroi paikoin suurpiirteistä ja suoraviivaistettua yhteiskunnallista analyysia. Tarkastelemalla maakohtaisia tilastoja ja tarkentamalla kansallisiin kehityskulkuihin Streeck myös välttää ”maailmanselitysten” ilmeisimmät karikat. Teoksen julkilausuttuna tavoitteena on selvittää yleisiä kehityspolkuja, asiayhteyksiä ja tapahtumasarjoja, mutta yksityiskohdistakin sanotaan riittävästi uskottavan tarinan muodostamiseksi.

Teoksen kolmas ja viimeinen osa on omistettu Euroopan unionin ruodintaan ”eurooppalaisen kapitalismin liberalisointikoneistona” (14). Aikalaisanalyysissa saksalaisprofessori lipsuu retoriikalla ryyditettyyn asennepoliittikkaan. Streeck vastustaa vallattomien parlamenttien ”kulissidemokratiaa”, katteetonta optimismia, ”globalisaatioeuforiaa”, markkinahankkeen utooppisuutta, ”eurofanaatikkojen markkinateknokraattista hallitsemisintoilua” ja kansalliset erot ohittavaa idealistista yhtenäis-Eurooppaa (222–223, 233–234). Kriitiikin terää auttamatta tylsyttää valikoiva jälkiviisuus, jossa Eurooppaprojektin päämäärät päätellään unionin nyky muodosta.

Streeck ajautuu ”liberalisointistrategian” ansiokkaan erittelyn jälkeen uusliberalismikritiikin perisyntiin: monijuonteinen ja avoin kehityskulku esitetään ideologisesti yhdenmukaisena ja vääjäämättömänä. Streeck pitää jopa todennäköisenä, että tällä menolla ”viimeistel[lään] hayekilainen yhteiskuntamalli, jossa kapitalistisen markkinatalouden diktatuuri on suojattu demokraattisilta korjauksilta” (216). Demokratian pelastaminen kapitalismilta vaatisi historiallisen suuntauksen kääntämistä, minkä tavoitteen hän tunnustaa muutospelon ja uusliberalismin etumatkan takia epärealistiseksi. Ennustuksista tulee helposti itseään toteuttavia. Kun täytyy muuttaa kaikki, on hankalaa muuttaa mitään.

Ratkaisuehdotusten kaksija-

koisuus heijastelee myös Streeckin pessimististä asennoitumista parlamentaarisen muutoksen mahdollisuuteen. Toisaalta hän puolustaa ”kadun vastarintaa” ja ”moraalisen suuttumuksen poliittista tuotanto-voimaa” (205, 234). Vaatimus heijastelee Streeckin konflikteja kiertelemätöntä, materialistista demokraatiakäsitystä, jossa kasvun hedelmien ulkopuolelle jääneiden asemaa täytyisi puolustaa ”tarvittaessa yhteiskunnallisen rauhan ja kasvun *kustannuksella*” (217). Näkemykseen on vaikuttanut se, että kirjoittamishetkellä poliittinen tyytymättömyys kanavoitui ennen muuta *indignadosin* ja Occupy Wall Streetin kaltaisiin kansanliikkeisiin.

Toisaalta institutionaalisella tasolla Streeck puolustaa polemiikkiin nähden yllättävänkin perinteistä ratkaisua: nykyisen rahaliiton tilalle pitäisi rakentaa Bretton Woodsin mallin mukainen eurooppalainen valuuttajärjestelmä, jossa kansalliset valuutat olisi ankkuroitu löyhästi euroon. Kiinteät mutta mukautettavat valuuttakurssit tarjoaisivat kansallisvaltioille mahdollisuudet devalvointiin ja edes jonkinlaisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Mallin yksityiskohdat Streeck jättää suosiolla etevämpiä ekonomistien ratkottavaksi, mutta olennaisena pontimena ratkaisulle on Karl Polanyin termein ’vastaliike’. Markkinoiden vastavoimaksi tarvittaisiin paikalliset, kansalliset ja alueelliset erot huomioivaa poliittista järjestystä, joka takaisi myös taloudellisen itsemääräämisoikeuden.

Nähtäväksi jää, tarjoavatko Streeckin ehdotukset toiseksi parasta tai edes toiseksi huonointa ratkaisua Euroopan unionin ja finanssikapitalismin talous- ja legitimaatiokriiseihin. Siitä riippumatta *Ostettua aikaa* kuluu toivottavasti suomalaisenkin lukijan käsissä jo pelkästään historiallisen itseymmärryksen kerryttämiseksi. Mari Kukkosen sujuva ja vetävä käänös tavoittaa luentojen poljennon terminologista terää tylsyttämättä.